

УДК: 338: 658.5.009.12

DOI: 10.31359/2312-3427-2020-2-168

Т.Ю. Білоусько, канд. екон. наук, доцент,

tbilousko@ukr.net

orcid.org/0000-0002-3890-3286

Л.В. Шовкун, канд. екон. наук, доцент

shovkun.zahar@ukr.net

orcid.org/0000-0001-8148-2336

Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ

В статті зазначається актуальність проблеми удосконалення управління якістю аграрної продукції в сільськогосподарських підприємствах України в умовах євроінтеграції. Наголошується, що ефективна система управління якістю продукції має бути результатом спільної роботи на кожному етапі виробництва продукції – від прийняття рішення щодо виробництва до безпосереднього виробництва готової продукції. Автори пропонують адаптувати концепції управління якістю, відомі у світі, до умов виробництва, логістичних складових, розвитку маркетингової діяльності, законодавства країни для підприємств України та визначати відповідну систему управління якістю аграрної продукції. Автори наголошують, що запровадження та удосконалення систем управління якістю продукції дозволить формувати конкурентні переваги підприємствам аграрного сектору, що суттєво вплине на конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників на світових ринках аграрної продукції та продовольства.

Ключові слова: управління, якість, ціна, конкурентоспроможність, менеджмент, стандарти, управління якістю.

Постановка проблеми. Відродження економіки нашої країни та намагання піднесення її до світового рівня висуває перед суб'єктами господарювання ряд важливих завдань, що потребують негайного вирішення. Одне з найважливіших серед них – підвищення конкурентоспроможності продукції українських виробників аграрної продукції, їх вихід на світові ринки. Вирішення цього завдання передбачає

реалізацію цілого комплексу заходів структурно-організаційного, техніко-технологічного, управлінського, інноваційного та правового характеру. Серед них адаптація національної системи стандартизації, метрології та сертифікації (технічних стандартів, процедур та органів з оцінки відповідності тощо) а також проблеми удосконалення систем управління якістю безпосередньо на підприємствах. Актуальність даної теми посилюється тим, що якість продукції є фактором, який визначає успішність діяльності підприємства в ринковому середовищі, його фінансову стабільність і конкурентоспроможність. Особливої уваги цей чинник набуває в умовах ринкової економіки, оскільки саме забезпечення якості та характер діяльності окремих підприємств та галузей в цілому визначає їх конкурентні позиції не лише на вітчизняному ринку, але й на міжнародному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження конкурентоспроможності продукції, та якості як фактору формування конкурентоспроможності продукції приділено увагу у роботах Багаутдинова Н., Буряк Р., Деминга У., Джурана Дж., Исикави Каору, Коно Т., Кондо Й., Різніченко Л., Фейгенбаума А. Вважаємо за доцільне більш ґрунтовно розглянути питання удосконалення управління якістю аграрної продукції, вплив підвищення якості на конкурентоспроможність підприємства та можливості запровадження інноваційних систем управління якістю на вітчизняних аграрних підприємствах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сутності якості аграрної продукції як головного фактору формування конкурентоспроможності продукції та підприємств в цілому, визначення шляхів удосконалення управління якістю та можливостей запровадження та удосконалення систем управління якістю у вітчизняних аграрних підприємствах з урахуванням умов виробництва та сучасного законодавства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економіка України має важливе завдання – сформулювати системну концепцію конкурентоспроможності в умовах глобалізаційних процесів, дефіциту ринкових ніш, слабкої інноваційної активності, екологічних проблем та забезпечити її ефективну реалізацію. Сьогодні ми відмічаємо значні зрушення в конкурентному середовищі аграрного ринку – розширення конкурентного поля і зростання кількості суб'єктів конкурентних відносин. Відповідно, змінюються і завдання та підходи до питання конкурентоспроможності, а якісні зміни в виробництві та менеджменті

вимагають нових підходів до формування та розвитку конкурентних відносин [1].

Конкурентоспроможність держави виражається в підвищенні ролі та авторитету країни на міжнародній арені, здатності держави вирішувати нагальні проблеми в суспільстві, підвищенні якості товарів та послуг. Сьогодні, на жаль, ми відмічаємо, що у міжнародних рейтингах оцінка конкурентоспроможності нашої держави є дуже низькою, а загальна тенденція за роками показує поступове зниження цього показника.

Конкурентоспроможність є, з одного боку, категорією суспільного розвитку, що виявляється в суперництві об'єктів для досягнення визначених цілей, а, з другого – техніко-економічною категорією, яка оцінюється технічними і економічними показниками, факторами та умовами. До технічних можна віднести – якість продукції, у тому числі надійність, екологічність, безпечність. До економічних – рейтинг (престижність) продукції у внутрішній і зовнішній конкуренції, попит, витрати виробництва, рентабельність, ціна, умови платежів і поставчань, ефективність інноваційно - інвестиційних процесів, фактори вибору ринку і технології маркетингового просування продукції на ринок, вартість експорту, рівень митних тарифів, прибуток і інші [2].

Потрібно відмітити, що в зарубіжних країнах термін «конкурентоспроможність» по відношенню до товару, або продукції використовується доволі рідко. Його застосовують, головним чином, у відношенні до підприємств, галузей, економіки держав. У відношенні до товару або продукції використовують поняття «якість продукції», яке практично ідентичне терміну «конкурентоспроможність продукції», так як під якістю розуміють його здібність оптимально задовольнити потреби покупця, тобто задовольнити її при найменших витратах.

Саме якість забезпечує виробнику головну конкурентну перевагу і є основою конкурентоспроможності, хоча досить часто все залежить від ситуації на ринку. При цьому якість виступає як абсолютний показник, а конкурентоспроможність - як відносний [3].

Якість є однією зі складних категорій, з якими людина стикається в процесі своєї діяльності. Багатозначність трактувань даного поняття визначається тим, що під терміном «якість» розуміється велика кількість специфічних властивостей предметів і явищ. Більшість визначень якості, що надавалися науковцями (як філософами, так і економістами), існують як альтернативна спроба уточнити дане поняття та розкрити його зміст, виходячи із загальних тенденцій розвитку науки управління на певному історичному етапі. Так, Арістотель, визначав якість як видову відмінність

сутності. Диференціацію якості він здійснював за ознакою «гарний–поганий» [4, с.255]. Дослідники ХХ ст. визначають якість з точки зору придатності до використання (відповідність призначенню) або можливостей задовольняти потребу споживачів (Ісікава К., Джуран Дж.) [5,6]. Українська асоціація якості розглядає якість як процес безперервного вдосконалення, спосіб ведення бізнесу, коли необхідно бути краще, досконаліше інших, а не просто мати продукцію кращої якості. Сучасне трактування якості, надане в стандарті ISO 9000-2000 вказує на те, що, по-перше, не можна акцентуватись виключно на характеристиках продукції при визначенні якості, по-друге, об'єктом уваги підприємства виступає не тільки продукція, а й процеси, в межах яких вона створюється, а також система управління, що має певні цільові орієнтири щодо виробництва продукції та задоволення споживача. Управління якістю продукції в сільському господарстві - це встановлення, забезпечення і підтримка її необхідного рівня на всіх стадіях виробництва, зберігання і реалізації. Досягається воно шляхом виконання управлінських функцій, основними з яких є планування підвищення якості продукції, контроль за відповідністю показників якості встановленим вимогам [7]. Деякі науковці встановлюють кореляційний зв'язок між якістю продукції та успіхом бізнесу. Як доводять у своїх дослідженнях японські вчені, випуск високоякісної продукції дозволяє отримати потрійну вигоду у вигляді більш низьких виробничих витрат, більш високих чистих доходів, більшої частки ринку. Високоякісна продукція приносить приблизно на 40% більше прибутку на інвестований капітал, ніж продукція низької якості [8, 9]. З економічної точки зору підвищення якості продукції конкретного виробника виправдане лише у випадку, коли надходження від реалізації високоякісної продукції будуть вищі порівняно з витратами на її виробництво. Тому важливим є визначення оптимального рівня ціни та якості продукції, який дозволить отримувати прибутки підприємству. Залежність ціни реалізації від якості виробленої продукції можна проаналізувати за якісними показниками розвитку ринку молока в Україні, табл. 1. Головними виробниками молока, та, відповідно, постачальниками молока на переробні підприємства є сільськогосподарські підприємства та господарства населення.

За даними табл.1 ми можемо проаналізувати якість реалізованого молока за показниками жирності та кількості охолодженого молока. Так, в господарствах населення питома вага охолодженого молока є значно нижчою в порівнянні із сільськогосподарськими підприємствами (на 20 – 24%), та й жирність молока і вміст білку є нижчими. Це пояснюється

відсутністю в господарствах населення доїльного та охолоджувального обладнання в необхідній кількості. Жирність молока в господарствах населення є вищою в середньому за базисну, але нижчою в порівнянні із молоком, виробленим у сільськогосподарських підприємствах. Потрібно відмітити, що лише підприємства продають молоко екстра класу, тобто вищої якості і частка його за п'ять років збільшилася майже в три рази. В той час, господарства населення переважно продають молоко I та II гатунків.

1. Якість молока, закупленого переробними підприємствами України

Показники	2015 р.		2020 р.*	
	Підприємства	Господарства населення	Підприємства	Господарства населення
Обсяг закупленого молока, тис. т	2286,9	1311,5	1806,5	580,7
У тому числі за гатунками:				
<i>екстра</i> , %	10,3	-	34,4	-
<i>вищого гатунку</i> , %	35,2	0,1	33,3	0,2
<i>I гатунку</i> , %	49,6	8,8	31,4	81,0
<i>II гатунку</i> , %	4,7	86,4	0,7	17,3
<i>нетатункове</i> , %	0,2	4,7	0,2	1,5
Питома вага охолодженого молока (10 °С), %	72,2	48,0	78,6	58,3
Масова частка у молоці : <i>жиру</i> , %	3,59	3,49	3,67	3,48
<i>білку</i> , %	3,05	2,92	3,14	2,94
Середня ціна молока, грн./т	4215,9	2840,8	8378,0	5422,8

*) дані за 9 місяців 2020 р. Розраховано за даними Державної служби статистики України, [10]

Позитивним є лише той факт, що за досліджуваний період збільшена частка молока I гатунку – з 8,8% у 2015 р. до 81,0% у 2020 р. Це відбивається й на ціні реалізації. Так, ціна за молоко, придбане у населення, є нижчою в порівнянні із ціною для сільськогосподарських підприємств на 33-35 %. Детальний аналіз якості молока, реалізованого сільськогосподарськими підприємствами України переробним підприємствам, свідчить про поступове збільшення кількості молока екстра класу та вищого гатунку, таблиця 2. Цьому сприяють методи стимулювання виробництва більш якісної продукції – адже за молоко екстра класу та вищого гатунку є надбавки при закупівлі – 25 та 20%. Збільшення виробництва молока екстра класу є позитивною тенденцією,

адже світові стандарти якості є досить жорсткими за вимогами, таблиця 2 Те, що в Україні вважається I ґатунком, в Європі – взагалі непридатне для переробки молоко, і це при тому, що більшість молока від населення – це молоко II ґатунку за українським стандартом.

2. Якість молока, реалізованого сільськогосподарськими підприємствами України переробним підприємствам згідно з ДСТУ 3662-97, %

Показники	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2020 р.*
Ґатунок:				
<i>Екстра</i>	-	4,4	10,3	34,4
<i>Вищий</i>	16,9	31,3	35,2	33,3
<i>Перший</i>	73,4	59,3	49,6	31,4
<i>Другий</i>	8,7	4,1	4,7	0,7
<i>Неґатункове</i>	1,0	0,9	0,2	0,2
Жирність, %	3,6	3,58	3,59	3,67

*) дані за 9 місяців 2020 р. Розраховано за даними Державної служби статистики України, [10]

За європейським стандартом, українське молоко вищого ґатунку не дотягує до середнього ґатунку, не кажучи вже про ґатунки «добрий» та «екстра». За європейським стандартом, українське молоко вищого ґатунку – це придатне для переробки молоко, I ґатунок, як уже згадувалось вище, – непридатне для переробки молоко. Вихід з цієї ситуації один – господарства населення необхідно переконувати, спонукати до створення кооперативів та допомагати в цьому напрямку, насамперед фінансово. В сільськогосподарських підприємствах запроваджувати в системи управління якістю. Система управління якістю продукції має багаторівневий комплексний характер. Вона забезпечує єдність і взаємозв’язок технічного, організаційного, економічного, соціального і правового аспектів. Управління охоплює основні елементи виробництва, які впливають на якість продукції: засоби праці, предмети праці та саму працю. Тобто, якісну конкурентоспроможність продукції можна визначити як комплекс економічних, організаційних, технологічних та нормативно-правових параметрів, які в сукупності забезпечують високу споживчу вартість продукції, мінімальні витрати на її виробництво, вищий, порівняно з конкурентами, попит на неї на ринку та одержання максимального прибутку. Один із визначних фахівців з проблем якості А. Фейгенбаум (США) підкреслює, що в умовах конкуренції підприємства повинні розвиватися, впроваджуючи у практику такі основні принципи:

- якість є не одним з напрямків діяльності підприємства, а безперервним процесом, який стосується всіх функцій апарату управління;
- якість залежить від ступеня участі в її формуванні кожного працівника підприємства;
- якість не перешкоджає, а сприяє зниженню собівартості продукції;
- якість вимагає використання нової техніки і технології;
- якістю необхідно управляти так само безпосередньо та ефективно, як управляють виробництвом, устаткуванням, фінансами [11].

Як відомо, становлення сучасної системи управління якістю продукції на підприємствах пройшло низку етапів – починаючи від системи бездефектного виготовлення продукції (БВП) і закінчуючи системою комплексного (загального або тотального) управління якістю (TQM). Управління якістю являє собою безперервний процес впливу на виробництво шляхом послідовної реалізації логічне взаємопов'язаних функцій з метою забезпечення якості. До складу цих функцій входять: взаємодія із зовнішнім середовищем, політика і планування якості, навчання та мотивація персоналу, організація роботи з якості, контроль якості, інформація про якість, розробка заходів, прийняття рішень і реалізація заходів [12]. У сучасній практиці використовуються наступні концепції управління якістю: система якості (Quality System); система менеджменту, заснована на управлінні якістю (Quality Driven Management System); загальне управління якістю (Total Quality Management); забезпечення якості (Quality Assurance); управління якістю (Quality Control); статистичний контроль якості (Statistical Quality Control); система забезпечення якості (Quality Assurance System); гарантія продукції (Product Assurance); загальний виробничий менеджмент (Total Manufacturing Management); передовий виробничий досвід (Good Manufacturing Practices); система управління виробничими ресурсами (Environmental Management System); загальний менеджмент якості в сфері охорони навколишнього середовища (Environmental TQM); загальне забезпечення виробництва (Total Manufacturing Assurance); інтегрований менеджмент процесів (Integrated Process Management); менеджмент з метою поліпшення якості (Management for Quality Improvement); система впровадження безперервних покращень (Continuos Improvement Implementation System); повне перетворення якості (Total Quality Transformation); менеджмент системи якості (Quality System Management) [13]. Головною ланкою в системі управління якістю продукції є підприємство. Роботу щодо забезпечення якості продукції здійснюють у рамках чинної на

підприємстві системи управління якістю. Її розробляють з урахуванням орієнтації на споживача конкретного продукту і охоплення всіх стадій життєвого циклу продукції: дослідження і проектування – виробництво – зберігання і реалізація – споживання або подальша переробка. Сучасна практика менеджменту якості оперує досить широким спектром методів і інструментів, що дозволяють ефективно виконувати різного роду роботи, що сприяють підвищенню якості продукції. Для управління якістю найчастіше використовують чотири типи методів: економічні, методи матеріального стимулювання, організаційно-розпорядницькі, виховні методи. Таким чином ми можемо зазначити, що проведення цієї роботи повинно бути всебічним та комплексним, адже сучасні умови господарювання вимагають від підприємницьких структур формування дієвого комплексного механізму управління якістю продукції. Визначальними елементами менеджменту якості, що справляють найбільш істотний вплив на процес постійного забезпечення виробництва і постачання на ринок конкурентоспроможної продукції, є: стандартизація і сертифікація продукції; внутрішніх систем якості; державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил і відповідальність за їх порушення; внутрішньовиробничий технічний контроль якості.

Висновки. Ситуацію у сфері управління якістю для аграрних підприємств України не можна визначити як задовільну. Поглиблення експортних відносин показало, що продукція вітчизняних підприємств є низькоякісною та, відповідно, неконкурентоспроможною на світовому ринку. З огляду на це, набуває особливого значення проблема розроблення та запровадження дієвих методів управління якістю на аграрних підприємствах. Таким чином, можна зазначити, що забезпечення конкурентоспроможності шляхом підвищення рівня якості продукції, виявляється в наступному: конкурентоспроможна продукція завжди повніше і краще задовольняє потреби споживачів, підвищення якості продукції у кінцевому підсумку еквівалентне збільшенню її виробництва з меншими загальними витратами суспільної праці, високоякісна продукція підвищує рівень дохідності підприємства та забезпечує постійну фінансову стабільність підприємства. Не менш важливим є те, що забезпечення інноваційного розвитку підприємства. Якість продукції формується, як відомо, під вагомим впливом сучасних досягнень розвитку науки та техніки. Отже конкурентоздатність продукції на сучасному етапі розвитку світової економіки досягається саме шляхом забезпечення відповідного рівня якості.

Список використаних джерел.

1. Різніченко Л. В. Розробка стратегії підвищення якості продукції як гаранту зростання конкурентоспроможності підприємства. *Вісник ХНУ. Серія «Економічні науки»*. 2010. № 1. С. 178–184.
2. Білоусько Т.Ю. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Харківської області в контексті конкурентоспроможності економіки України. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. Харків, 2013. №8. С. 68–78
3. Багаутдинова Н.К. Формирование системы менеджмента качества. *Проблемы теории и практики управления*. 2006. №1. С. 17– 21.
4. Философский энциклопедический словарь / Ред. С. С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы и др. 2-ге изд. М.: Сов. Энциклопедия, 1989. 815 с.
5. Исикава Каору. Японские методы управления качеством: пер. с англ. М.: Экономика, 1988. 215 с.
6. Juran J. Juran of Planning for Quality. N.-Y. : Mosby, 1998. P. 221–232.
7. Буряк Р.І. Вітчизняний досвід розвитку систем управління якістю діяльності на підприємстві. *Економіка. Проблеми економічного становлення*. 2011. №3. С. 38–43.
8. Коно Т. Стратегия и структура японских предприятий: пер. с англ. М.: Прогресс, 1987. 384 с.
9. Кондо Й. Управление качеством в масштабах компании: становление и этапы развития: пер. с англ. Нижний Новгород, СМЦ «Приоритет», 2002. 252 с.
10. Статистична інформація. Сільське, лісове та рибне господарство. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Фейгенбаум А. Контроль качества продукции: сокр. пер. с англ. М.: Экономика, 1986. 471 с.
12. Білоусько Т.Ю., Шовкун Л.В., Білоусько Р.С. Правові засади менеджменту якості та безпеки використання сільськогосподарської сировини і продуктів харчування в Україні в процесі євроінтеграції. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. Харків, 2019. №4. Т 1. С. 388-398
13. Деминг У. Э. Новая экономика : пер. с англ. М.: Эксмо, 2008. 208 с.

References

1. Riznichenko L.V. Rozrobka strategii' pidvyshhennja jakosti produkcii' jak garantu zrostannja konkurentospromozhnosti pidprijemstva. [Development of a strategy to improve product quality as a guarantee of increasing the competitiveness of the enterprise]. *Visnyk HNU. Serija «Ekonomiczni nauky»*. 2010. № 1. P. 178–184.

2. Bilous'ko T.Ju. Pidvyshhennja konkurentospromozhnosti sil's'kogospodars'kyh pidpryjemstv Harkivs'koi' oblasti v konteksti konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy. [Improving the competitiveness of agricultural enterprises in the Kharkiv region in the context of the competitiveness of Ukraine's economy], *Visnyk HNAU. Serija «Ekonomichni nauky»*. 2013. №8. P. 68–78
3. Bagautdynova N.K. Formyrovanye systemy menedzhmenta kachestva. [Formation of a quality management system. Problems of management theory and practice]. *Problemy teoryy y praktyky upravlenyja*. 2006. №1. P. 17– 21.
4. Fylosofskyyj encyklopedycheskyj slovar' / Red. S. S. Averyncev, Э.А. Arab-Ogli y dr. 2-ge yzd. M.: Sov. Encyklopedyja, 1989. 815 p.
5. Ysykava Kaoru. Japonskye metody upravlenyja kachestvom: per. s angl. M.: Ekonomyka, 1988. 215 p.
6. Juran J. Juran of Planning for Quality. N.-Y. : Mosby, 1998. P. 221–232.
7. Burjak R.I. Vitchyznjanyj dosvid rozvytku system upravlinnja jakistju dij'al'nosti na pidpryjemstvi. [Domestic experience in the development of quality management systems at the enterprise]. *Ekonomika. Problemy ekonomichnogo stanovlennja*. 2011. №3. P. 38–43.
8. Kono T. Strategyja y struktura japonskyh predpryjatyj. [Strategy and structure of Japanese enterprises]: per. s angl. M.: Progress, 1987. 384 p.
9. Kondo J. Upravlenye kachestvom v mashtabah kompanyy: stanovlenye y etapy razvytyja. [Quality management on a company scale: formation and stages of development]: per. s angl. Nyzhnyj Novgorod, SMC «Pryorytet», 2002. 252 p.
10. Statystychna informacija. Sil's'ke, lisove ta rybne gospodarstvo. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Fejgenbaum A. Kontrol' kachestva produkcyu.[Product quality control]: sokr. per. s angl. M.: Ekonomyka 1986. 471 p.
12. Bilous'ko T.Ju., Shovkun L.V., Bilous'ko R.S. Pravovi zasady menedzhmentu jakosti ta bezpeky vykorystannja sil's'kogospodars'koi' syrovyny i produktiv harchuvannja v Ukraini v procesi jevrointegracii'. [Legal bases of quality and safety management of agricultural raw materials and food use in Ukraine in the process of European integration]. *Visnyk HNAU. Serija «Ekonomichni nauky»*. 2019. №4. T 1. P. 388-398
13. Demyng U. Э. Novaja ekonomyka [The new economy]: per. s angl. M.: Eksmo, 2008. 208 p.

Т.Ю. Білоусько, Л.В. Шовкун. Управление качеством в обеспечении конкурентоспособности аграрной продукции. В статье отмечается актуальность проблемы совершенствования управления качеством аграрной продукции в сельскохозяйственных предприятиях Украины в условиях евроинтеграции. Авторы предлагают адаптировать концепции управления качеством, известные в мире, к условиям производства, логистических составляющих, развития маркетинговой деятельности, законодательства страны для предприятий Украины и определять соответствующую систему управления качеством аграрной продукции.

Ключевые слова: управление, качество, цена, конкурентоспособность, менеджмент, стандарты, управление качеством.

T.Y. Bilousko, L.V. Shovkun. Quality management in ensuring the competitiveness of agricultural products. The purpose of the article is to study the essence of the quality of agricultural products as the main factor in the formation of the competitiveness of products and enterprises in general, identify ways to improve quality management and the possibilities of introducing and improving quality management systems in domestic agricultural enterprises, taking into account the production conditions and modern legislation of Ukraine. The authors propose to adapt the concepts of quality management, known in the world, to the conditions of production, logistics components, development of marketing activities, legislation of the country for Ukrainian enterprises and to determine the appropriate quality management system for agricultural products for implementation and development. In this case, the main elements of quality management should be: standardization and certification of products; internal quality systems; state supervision over the observance of standards, norms and rules and responsibility for their violation; in-house technical quality control. To achieve the results, the authors used a monographic method and considered the basic concepts of quality management, which underwent certain evolutionary changes in their development in countries with developed economies. The article analyzes and confirms the correlation between the quality and price of products on the example of the development of the milk market in Ukraine. The research results can be used in strategic planning and management of agricultural enterprises in Ukraine.

Key words: management, quality, price, competitiveness, management, standards, quality management.

Стаття надійшла до редакції: 15.09.2020 р.